

Bradács János püspök művelődéstörténeti jelentősége

Bradács János 1732. február 14-én született a Szepes megyei *Toriszkán* lengyelországi eredetű soltészcsalád sarjaként.¹ Alsófokú iskoláit szülőfalujában és Kamjenkán² végezte. Latin stúdiumokat Szepeskáptalanban³ és Lőcsén folytattott. A korabeli vezető egyházi értelmiség többségéhez hasonlóan Nagyszombatban végezte a teológiát. 1756-ban oroszvégesi parochus lett, ugyanakkor kinevezik a munkácsi szeminárium dogmatika professzorává. 1764-ben Olsavszky Bécsbe küldi, ahol a történetírók egybehangzó állásfoglalása szerint „minden igyekezetét arra fordította, hogy egyházát az egri joghatóság alól felszabadítsa”. 1767-ben Mária Terézia Olsavszky utódává nevezi ki; ő lett a kanonizált munkácsi egyházmegye első püspöke. A munkácsi püspökség önállósodásával megteremtődött a XVIII. századvégi ruszin nemzeti, s művelődési fejlődés egyik fontos előfeltétele, de kedvezően hatott a ruszin értelmiség anyagi és társadalmi felemelkedésére is.

A ruszin művelődéstörténet Bradács Jánost, a Kurzböck-nyomdában megjelentetett és *Bozsicskovics kőrösi püspök* jelentése nyomán megsemmisített munkák, valamint esperesi körlevele révén tartja számon.

Bradács életútját, tevékenységét elemző tanulmányok egy része a püspöknek tulajdonítja a Kurzböck-nyomda által 1770-ben kiadott mű: *Букварь или руководіе хотящымъ оучитися писмены руско-славенскихъ книгъ*; és *Сборникъ церковныхъ моленій* szerzőségét is⁴. *Hodinka* és *Duliskovics* levéltári kutatásai nyomán Bradács püspök csak a kiadás cenzorának, gondozójának tekinthető.

Bradács János székesegyházi főesperesként kibocsátott, 1762 január 21-én keltezett körlevelét a XVIII. századi parochiális népoktatás olyan fontos dokumentumaként tartják számon, mely a kántortanító, a tanuló és a szülők kötelezettségeit egyaránt megmutatja.⁵ A püspök egyházmegyéje minden kántorának elrendeli, hogy naponta kétszer, reggel és este harangozzanak. Két okból: 1./ a nép a mezőn, vagy bárhol hallva a harangszót naponta háromszor imával dicsőítse a mindenható Istent. 2./ a hívek hallva a harangszót imádkozni és keresztyényi tanítások megismerésére, tanulására küldjék gyermekeiket. A kántor, ha naponta harangszóval nem gyűjti össze a gyermekeket, vagy az összegyűlteket keresztyényi tanításban nem részesíti, esperese részéről büntetésben részesül: első köteleességszegése alkalmával 12 korbácsütést kap, második köteleességszegése alkalmával 24 korbácsütést, harma-

¹ Vö. Vasvári Pál *Társaság Füzetei*. 4. Nyíregyháza, 1991. 114., 122.

² Kövesfalva, Kamienka

³ Szepeshely, Spišská Kapitula

⁴ A bukvar a szvidniki múzeum faximilében megjelentette. Vö. Гостиняк С.: *Буквар з 1770 року. Науковий збірник Музею української культури в Свиднику*. 10. Пряшів 1982. 233-273.

⁵ Vö. В. Гаджега: *Пастырский лист Іоанна Брадача о наукованню дітей из рока 1762. Подкарпатска Русь*. р. VI. Ужгород, 1927. 136-140.

dik mulasztásakor pedig 30-t. Ha ettől többször szegi meg kántori kötelességét, a püspök elé kell vinni ügyét, s az elbocsájtja kántori állásából. A kántortanítók mulasztásait elnéző parochusokkal szemben pénzbüntetést helyez kilátásba, hasonlóképpen azokkal a papokkal szemben is, akik a vasárnapi liturgia után, a nép okulására elrendelt keresztényi tanításokat nem végzik el. Olsavszky Mánuel püspök fentebb idézett statútumának értelmében felhívja a kántorok és papfiak (popovicsok) figyelmét, hogy az esperességi zsinatokon a hitágazatok, a keresztényi tudományok és az egyházzsabályzat témaköréből vizsgát kell tenniük. A vizsgára alaposan készüljenek fel, mert az alkalmatlanokat kántori állásukból elmozdítják. A papfiak tehát jól figyeljenek, mert ha nem felelnek meg a vizsgán, jobbágyot tesznek meg kántornak, ők pedig elvesztik privilégiumukat, *szabados jogállásukat*, s robotolni, adózni fognak. Minden pap, kántor és papfi iskolába való fiait haladéktalanul küldje a munkácsi iskolákba, aki pedig ezt elmulasztja, vegye tudomásul, hogy a körlevél kézhezvételétől fogva, minden fia után havonta egy-egy rénes vagy német forintot köteles a munkácsi iskolának fizetni – írja Bradács János.

Gyermekeiket a parochiális iskolába nem küldő szülőkkel szemben, ha azok a királyi kamara jobbágysai a kamarai tisztartó szankcióit ígéri, ha pedig nem kamarai jobbágyok, az egyházét.

Bradács János viszonylag kevés püspöki körlevele közül *programadó* jellege folytán figyelemre méltó az, amelyet 1769. július 26-án bocsátott ki.

A körlevél első részében expressis verbis megfogalmazódik: *egy Istennek kedvesebb*; egy az akkorinál magasabb minőséget felmutató új nép felnevelésének igénye. „A munkácsi egyházmegye népéről gyakran híresztelik, hogy nemcsak a világi és polgári ügyekben buta, járatlan, de a keresztényi tudományokban is tudatlan, ezért elrendelem, hogy a népet nemcsak a szent napokon kell keresztényi tanításokban részesíteni, hanem a gyermekeket egyéb napokon is összegyűjtve, különösen télen idején, naponta tanítani kell. Amellett, hogy tudjuk, az ellenünk hangoztatott dolgok nagyobb részének semmi alapja sincs, nekünk is be kell ismernünk: parochusaink egy részének nagy hanyagsága, nemtörődömsége miatt tudatlan népünk, s hogy ez a továbbiakban ne így legyen megboldogult elődöm, a legszentebb emlékü Olsavszky Manuel püspök által, a főtisztelendő klérusnak olvasásra és megtartásra kiadott statútumokat püspöki joghatóságomnál fogva megerősítem”.

Bradács püspök felújítja az 1762-es főesperesi körleveléből már ismert rendelkezését a napi háromszoros harangozásról. Érvei részben azok, mint amelyeket fentebb idéztünk, de a gyermekek keresztényi tanításban való részesítését bővebben is megindokolja. „Istentől adott gyermekeinket az elődök nyomdokain haladva, egészen kiskoruktól kezdve kell oktatni arra, miben higgyenek, mitől őrizkedjenek, mit, s hogyan cselekedjenek a Mindenható dicsőségére. Gyermekeinkből csak eképpen válik az Istennek tőlünk kedvesebb nép. Mivel, Hóseás próféta szavával szólva, az isteni tudományoktól elfordultunk, más népek és uralkodók részéről naponta megvetést és megaláztatást tapasztalunk. Visszatérünk tehát ősatyáink útjára, azon ősatyáinknak benőtt ősvényeire, akik a napkeleti katolikus keresztény hitet, a kimondhatatlanul nehéz pogány üldöztetések ellenére is megőrizték, és reánk hagyományozták. A nyugati katolikusokkal egyesülteként, mi az ő nyomdokaikon tovább haladva egyre erősebbek képzetebbek leszünk a tudományokban.”

Bemutatott körlevelében tájékoztatja a klérust arról, hogy az elhunyt XIII. Kelemen pápa helyett újat választottak XIV. Kelemen néven, továbbá emlékezteti a papságot arra, hogy Mária Terézia nemcsak királynő, hanem császárnő is, s már nemcsak egyedül uralkodik, hanem „legkedvesebb fia”, József császár, a magyar korona örököse személyében társuralkodója van. Pontosán megadva az ekténia vonatkozó részletét, elrendeli a papságnak, hogy az ekténiákban és említésekben könyörögjenek és imádkozzanak az új pápáért és az uralkodókért⁶.

По і. Оуби Владарныхъ Яакобъ і Єнархіи Наміи Сіи Мѣтра жаскоу,
іакоу і Марагарікоу Премнозѣи Сосану (Сасаніа, іє Пера,
Єдрнѣи Нѣроморіи Парезу, Комаріи, Оукраціи іє Неркѣи Сіи
Парезѣ Пріупосаніи Марагодъ іє Рѣтѣмѣ Марагаріа
Рѣкѣснѣсѣ, і Мѣмо Оукраменіа Нанеаіи Манасіи бабіионѣ
бісѣпѣ, бо зѣмаланданнѣ і нѣсѣ Сіи іє Сісмені,
бісѣпѣм, макоу і Прозіи Традіуіуіи, і Сіомаісѣи на зѣрїкѣи
Порезаніи. Оубіма бо і Нѣроморіи Нѣксандъ зѣмаланданнѣ
Сіа, Маіомала Віуіі ахіи сонснѣ, іакоу зѣкрѣтннѣма Фѣза,
мн, ахіи Сіамснѣ, Пріснѣрѣ бѣс Нѣлѣ іє Крїсѣма Оубіи,
Нѣлѣ іє Каарїдаснѣ, ахіи Пѣтїс; Анїонсѣ Маноу іє Зароснѣ
бісѣпѣснѣ Пѣрѣснѣ, і прїакоу Анїомалїа іє Нѣзоласнѣсѣ,
і ієрѣ: мнѣ Пѣрѣснѣ, іакоу мѣ Пѣрѣ іє Сіаміаннѣ
Промо: Вісѣл ієрѣснѣ Закрѣснѣ. Анон Єаренд Снннѣсѣ
Нѣлѣрѣснѣснѣ Наміи іє Неркѣи Нѣроморіи іє Нѣлѣснѣ Марагарі
Ніоннѣ Манасіаннѣ, Крѣтѣ макоу іє, іакоу іє Сі
Нанеаіи Наміи Знандїснѣ бѣснѣ іє Крїснѣ Соснѣ іє Сіа
Сісмені, і Сіосаннѣ, і Коморіи макоу Знандїснѣ іє На Сѣ,
іаміснѣ Наміи парѣ Парїснѣснѣ Мара Наміи рѣкѣи зѣснѣ
Прї Пѣзаннѣ болмоу Наміи бісѣпѣ (Єдраннѣ).
Іакоу Сіснѣ іє Снннѣ Віуіі Прїснѣ Нїакоу, макоу і Прозіи Аннѣ,
іє іє Парезі Сіснѣ Мара Парезу Зѣснѣснѣ Парезнѣ іє Нѣлѣснѣ,
Наннѣ макоу Наміаннѣ, Коморіи іє Нѣлѣснѣ Наннѣ
Зѣснѣснѣ іє Сіснѣ, іє Неркѣи Пріснѣснѣ Наміи болмоу
Манасіаннѣ Нѣксаннѣ, іє Нѣлѣснѣ Прїаннѣ, іє Нїакоу

Részlet Bradács János püspök 1769 július 26-án kelt körleveléből

Rendkívül izgalmasak Bradács püspöknek a templomok díszítésére vonatkozó rendelkezései, amelyekből kitűnik, hogy az egyház felső vezetése szigorúan öröködött az ikonográfiai hagyományok megtartásán, vigyázott az ikonok kanonikus megformáltságára, s igyekezett visszaszorítani a falusi festők, képírók egyéni ikonfestési

⁶ Részletezi az ekténiákban a szerbek és rutének közötti különbségeket, az előbbieket a pápáért nem könyörögnek, az uralkodó neve előtt pedig a nagyhatalmi' jelzőt alkalmazzák, míg a munkácsi egyházmegyében a „igazhítü” kifejezést.

törekvéseit. E kérdés *Bacsinszky püspök* körleveleiben is előkerül, Bradács püspök nagy utóda szintén az esperesek kötelességévé teszi, hogy felügyeljék a szentképek festését.

A XVIII. század harmadik harmadától az egyházvezetés részéről jelentkező erős kontroll lehet az egyik valószínű magyarázata annak, hogy a kárpáti régió XVIII. század vége előtti ikonfestészete égyénibb, színesebb, változatosabb a későbbi korokénál. A körlevél magyarázatot ad a régi ikonkincs pusztulásának egyik okára is. Idézzük a körlevélből. „Munkácsi Egyházmegyénkben és a Máramarosi vikáriátusban már régtől fogva sok kísértés adódott abból, hogy egyes, templomukat ékesíteni kívánó oktalan parochusok a festőművészetben járatlan vagy igénytelen festőket fogadtak fel, s az Isten házának ékesítése helyett, annak megbecsztelenítését érték el, mert az így festett ikonok, úgy az Üdvözítő ikonjai, mint az Istenszülőéi és egyéb ünnepi vagy apostolos ikonok szégyenletesen hitványak. Egyik másik templomba olyan Üdvözítőt festettek, melyeknek szemei az ököréhez hasonlatosak, míg megint másutt katonához hasonló, kackiás bajszú Megváltó-ikont találunk. A Szent Istenszülőt egyes helyeken görbe szájjal, másutt lengyel asszonyéhoz hasonló mély dekoltázzsal ábrázolják, az apostolok fejei pedig sok helyen a bivalyéhoz hasonlatosak; s az apostolok ruházata sem azokhoz illő stb. Az effajta kirívó eseteket bajos lenne most mind elősorolni, éppen ezért mostantól fogva erősen megparancsoljuk, hogy egyetlen pap se merjen templomi ikon festésére más festőnek megrendelést adni, csak annak, aki itt püspöki székhelyemen található és a művészetben nagyon járatos és tehetséges, aki erről saját nevem aláírásával és nagy pecsétemmel megerősített igazolással bír. Éppen ezért, a főtisztelendő főesperes, alesperes és parochus atyák népünknek a templomokban hirdessék ki, hogy az Isten házába szánt ikonok festését ne bízzák olyanra, akinek tölem igazolása nincs, mert az így festett ikonokat elfogadni nem tudjuk.

A főtisztelendő főesperes és alesperes atyák pedig a kihívó kísértést felmutató ikonokat, figyelmen kívül hagyva az emberek ellenkezését, a tőlünk kapott hatalmuknál fogva a temetőben rakott tűzön égettessék el, s a hamut ugyanazon temetőben a földbe ásassák be. Továbbá pedig sürgősen értesítsenek minden festőt, hogy addig, amíg a művészetekre való alkalmatosságuk vizsgálatára hozzám nem jönnek, vagy más módon hozzáértésüket be nem bizonyítják, és ily módon tőlünk erről írásbeli igazolást nem kapnak, munkájuk templomainkban nem fogadtatik ei”.

A munkácsi szeminárium történetírója *Lelekacs Miklós* Bradács püspöknek tulajdonítja a munkácsi pap- és kántortanító intézet ruszinul és latinul írott működési szabályzatának szerződését is. Jellemző módon a hallgatóknak és a hallgatókról szóló fejezetek készültek korabeli ruszin irodalmi nyelven, míg a regula professoroknak szánt instrukciói pedig latin nyelven, ez utóbbiak nem jelentek meg nyomtatásban⁷.

⁷ Лелекачъ Н.: Мункачевска богословска школа (1744-1776) Литературна Недѣля III. 1943. ч. 20. 237-240, Лелекачъ Н.: Литературна Недѣля. 111. 1943. ч. 21. Regulae pro Scholis Munkácsiensibus.